

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

Η ΛΟΓΙΚΗ ΤΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ.

Όπως αναφέρει ο Στέργιος Μπαμπανάσης “Με βάση γεωγραφικά, ιστορικά και οικονομικά κριτήρια μπορούμε να διακρίνουμε τις εξής περιφερειακές αγορές στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη:

- Η Βαλκανική αγορά.
- Το Σύμφωνο Ελευθέρου Εμπορίου της Κεντρικής Ευρώπης.
- Η Αγορά της Βαλτικής.
- Οι Ευρωπαϊκές χώρες της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών.
- Η Περιφερειακή Αγορά της Ευρασίας.
- Οι ασιατικές χώρες της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών.

Οι περισσότερες από αυτές τις χώρες ανήκουν στις λεγόμενες αναδυόμενες αγορές και έχουν τα εξής βασικά χαρακτηριστικά:

1. Δεν είναι κορεσμένες αγορές, τώρα εισέρχονται στην εποχή της μαζικής κατανάλωσης και διευρύνονται με γρήγορους ρυθμούς.
2. Βρίσκονται στο στάδιο οργανικής ένταξης στην Παγκόσμια Οικονομία .
3. Προσφέρουν νέες μεγάλες επιχειρηματικές ευκαιρίες.
4. Βρίσκονται στο στάδιο μετάβασης στην οικονομία αγοράς”.¹

Μπορεί να γίνει κατανοητό από τα ανωτέρω ότι στην προσπάθεια της η ελληνική αστική τάξη να αναβαθμίσει το ρόλο της στη διεθνή οικονομία, τα Βαλκάνια είναι η διέξοδος και η δυνατότητα για το ξεπέραςμα της παρακμής στην οποία βρέθηκε η Ελλάδα μετά την μεταπολίτευση και μέχρι στις αρχές της δεκαετίας του '90. Εξάλλου τη διείσδυση στα Βαλκάνια έρχεται να αποδείξει και η δυναμική του ιδιωτικού τομέα, ο οποίος αναζητά νέους ζωτικούς χώρους, για το λόγο ότι οι ελληνικές επιχειρήσεις ασφυκτιούν από τον ανταγωνισμό των κοινοτικών επιχειρήσεων.

Στις συγκεκριμένες αγορές βρήκαν σημαντικές ευκαιρίες για την ανάληψη επενδυτικών έργων, ενώ οι ανεκμετάλλευτες αγορές των Βαλκανίων μπορούν να διαμορφώσουν προοπτικές για εξαγωγική αλλά και γενικότερα για μία σημαντική επιχειρηματική παρουσία στην περιοχή. Εδώ θα πρέπει να

---

¹ Από το “ΑΛΛΑΓΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ”. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ, 1997. Σελίδα 195.

σημειώσουμε και ορισμένα σημαντικά συγκριτικά πλεονεκτήματα που παρουσιάζει η βαλκανική χερσόνησος για την ελληνική επιχειρηματική δραστηριότητα. Αυτά ανάγονται στα εξής:

- Υπάρχει σημαντικό φθινό εργατικό δυναμικό.
- Σχετικά χαμηλές τιμές στην ενέργεια και τη διαφήμιση.
- Γεωγραφική εγγύτης. Αυτό σημαίνει ότι σημαντικό ρόλο παίζει η γειτνίαση μαζί με την παράλληλη συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.
- Υπάρχουν σταθεροί παραδοσιακοί και εμπορικοί δεσμοί και ακόμη σταθερή επικράτηση της δραχμής ως μέσου συναλλαγής στη συγκεκριμένη περιοχή, τουλάχιστον έως την κρίση του πολέμου της Γιουγκοσλαβίας.
- Πολιτισμική συγγένεια. Οι παραδόσεις και οι συνήθειες των βαλκανικών λαών έχουν μεγάλη συγγένεια, γεγονός που οι Έλληνες επιχειρηματίες μπορούν να το αξιοποιήσουν αφού γνωρίζουν τις συνήθειες των λαών της βαλκανικής χερσονήσου.
- Διεθνής νοοτροπία. Οι Έλληνες επιχειρηματίες ως μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης γνωρίζουν το τι πρέπει να πράξουν για να αξιοποιήσουν στο μέγιστο σημείο την εμπειρία τους στις διεθνείς αγορές.
- Προσαρμοστικότητα. Οι ελληνικές επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα λόγω μεγέθους να προσαρμόζονται σε κάθε δυνατό περιβάλλον και αυτή η εμπειρία βοηθά στις μετέπειτα φιλοδοξίες των ελληνικών επιχειρήσεων.
- Ικανότητα αυτοσχεδιασμού. Αποτελεί τη συνέχεια της προσαρμοστικότητας που αναφέραμε.

Είναι ακριβώς η στιγμή που το όραμα της ελληνικής ολιγαρχίας, μετά από πολυετείς προσπάθειες και πολύ σημαντικές αλλαγές στο πολιτικό, στο κοινωνικό και στο οικονομικό επίπεδο, μπορεί να φθάσει στο σημείο να θεωρείται ισότιμο μέλος με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και να μπορεί να παρουσιάσει σημαντικά βήματα ανάπτυξης. Η προοπτική της ελληνικής οικονομίας μέσα από το χρηματιστήριο, τα μεγάλα έργα, τις συγχωνεύσεις, τις νέες τεχνολογίες και ο νέος ανταγωνισμός που προκύπτει από αυτές, ακόμη οι μεταβολές που προκύπτουν από τον πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή τομέα, τις νέες αγορές που παρουσιάζονται κύρια στις χώρες της βαλκανικής χερσονήσου είναι το πλαίσιο της ανάγκης να

δραστηριοποιηθεί η ελληνική αστική τάξη και να παρουσιάσει τη δική της δυναμική στο διεθνή οικονομικό χώρο.

Επίσης τα σχέδια για αλλαγές στον αγροτικό τομέα, τα κίνητρα για άνοιγμα στις βαλκανικές αγορές, την άρση των εμποδίων για την διεύρυνση της αγοράς και ακόμη πολλά έργα υποδομής που θα ανταποκρίνονται στη φιλοσοφία αλλά και στις φιλοδοξίες της ελληνικής αστικής τάξης είναι στη νέα εποχή της παγκοσμιοποίησης ο βασικός μοχλός της δραστηριότητας της.

Επομένως στα Βαλκάνια μπορεί να διαμορφώσει το σκηνικό και να την μετατρέψει σε στρατηγική περιφερειακή επιχειρηματική περιοχή η ελληνική αστική τάξη και να παίξει ένα ρόλο σημαντικό στα πλαίσια της σύγκλισης της παγκόσμιας οικονομίας.

Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε ότι το συγκριτικό πλεονέκτημα της Ελλάδας για πολλά χρόνια ήταν οι χαμηλές τιμές. Τα φθηνά εργατικά μεροκάματα, παράλληλα με το γεγονός ότι πολλά προϊόντα που εξάγονταν στις ξένες αγορές ενσωμάτωναν μεγάλες ποσότητες ανειδίκευτης εργασίας, έδιναν αφενός το πλεονέκτημα στους Έλληνες εξαγωγείς, αλλά από την άλλη επισημοποιούσαν τη διεθνή θέση της Ελλάδας σαν μέση βιομηχανική χώρα. Έτσι σε πολλά προϊόντα η Ελλάδα είχε και τις πλέον χαμηλές τιμές. Από τη στιγμή όμως που άνοιξαν οι αγορές των χωρών του “πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού” το πλεονέκτημα των χαμηλών τιμών μεταφέρθηκε σ’ αυτές τις χώρες, οι οποίες πλέον θα έπαιζαν και το ρόλο των αναδυόμενων αγορών. Η ελληνική αστική τάξη λόγω της θέσης της στην βαλκανική περιοχή, προσπάθησε να αξιοποιήσει το συγκεκριμένο πλεονέκτημα ως κατάσταση στρατηγικής σημασίας και να διαμορφώσει ένα οικονομικό πλαίσιο, για την αναβάθμιση της στην διεθνή οικονομία κατά πρώτο λόγο και κατά δεύτερο μη έχοντας άλλη επιλογή εξαιτίας του ότι έχασε τα πλεονεκτήματα που είχε ως χώρα αναπτυσσόμενη με την ανάδειξη νέων περιοχών οικονομικής δραστηριότητας.

Εξάλλου αρκετοί κλάδοι, με κυριότερο εκπρόσωπο αυτής της λογικής ήταν να είναι ο κλάδος του ενδύματος, άρχισαν να μεταναστεύουν προς την Βουλγαρία και την Αλβανία, διότι στα συγκεκριμένα κράτη οι μισθοί δεν υπερβαίνουν το 1/10 των ελληνικών δεδομένων.

Η Ελλάδα έχει αρνητικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, που είναι άλλωστε ο δείκτης που προσδιορίζει το επίπεδο και τη δυναμική της οικονομίας. Επομένως ακόμη και να πετύχει τους όρους σύγκλισης με την ΟΝΕ, θα μπει σ' αυτή με μειονεκτήματα και αδυναμίες. Υπ' αυτή την έννοια η Ελλάδα προσπαθεί να εκμεταλλευθεί στο έπακρο τις εμπορικές συναλλαγές με τις χώρες της βαλκανικής χερσονήσου και να δημιουργήσει ένα πλεόνασμα του εμπορικού ισοζυγίου. Είναι χαρακτηριστικό ότι μέχρι το 1989 το εμπορικό ισοζύγιο με τις Ανατολικές χώρες και ιδιαίτερα με τις χώρες της Βαλκανικής ήταν αρνητικό. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια διαμορφώθηκε και η δραστηριότητα της ελληνικής αστικής τάξης, με αποτέλεσμα το πλεόνασμα του εμπορικού ισοζυγίου από το 1992 έως το 1997 πενταπλασιάστηκε. Αρκεί να πούμε ότι οι εξαγωγές σ' αυτές τις χώρες έφθασε στα 550 εκατ. δολάρια στο διάστημα στο οποίο αναφερόμαστε, ενώ μέχρι το 1992 ήταν μόνο 80 εκατ. δολάρια. Επομένως η Βαλκανική χερσόνησος και οι αγορές της μεταμορφώθηκαν σε ένα πεδίο εφαρμογής της παγκοσμιοποίησης για την ελληνική οικονομία. Αποτελεί επίσης και ως εφαλτήριο και για άλλες αγορές, όπως για παράδειγμα για τις χώρες της Κασπίας και ακόμη στις αγορές της ΝΑ Ασίας. Υπ' αυτή την έννοια αναπτύχθηκαν και οι δραστηριότητες των ελληνικών επιχειρήσεων στα Βαλκάνια. Στα πλαίσια της ίδιας φιλοσοφίας διατίθενται αρκετά κεφάλαια στη συγκεκριμένη περιοχή και στα πλαίσια της ανοικοδόμησης η ελληνική αστική τάξη ευελπιστεί ότι οι ελληνικές επιχειρήσεις θα πολλαπλασιαστούν μαζί με τα οφέλη.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Στέργιος Μπαμπανάσης, "Το τεράστιο έλλειμμα του εξωτερικού εμπορικού ισοζυγίου θα ήταν αρκετό και μόνο του ν' ανατρέψει την εσωτερική και εξωτερική ισορροπία της ελληνικής οικονομίας και της ανάπτυξης της. Το ότι αυτό δεν επήλθε οφείλεται πρώτα' απ' όλα στα μεγάλα και συνεχώς αναπτυσσόμενα έσοδα των άδηλων πόρων της Ελλάδας. Τα έσοδα αυτά έφθασαν το 1974 στο ποσό των 2.363 εκατ. δολαρίων, ποσό ίσο με το 1/5 περίπου του εθνικού εισοδήματος. Απ' αυτά, 645,3 εκατ. δολάρια ήταν εμβάσματα των ελλήνων μεταναστών και των εργαζομένων στο εξωτερικό, 874,4 εκατ. προέρχονται από τη ναυτιλία (κυρίως τέλη μεταφορών, εμβάσματα ιδιοκτητών πλοίων και ναυτεργατών, κ.λ.π.), τα υπόλοιπα προέρχονται από τον τουρισμό και τις άλλες πηγές. Τα

51,2% των εμβασμάτων των Ελλήνων του εξωτερικού προέρχονται από τις χώρες της ΕΟΚ , 30% από τις ΗΠΑ, ενώ τα 51,7% του συναλλάγματος της ναυτιλίας προέρχονται από τις ΗΠΑ και 31,6% από την Αγγλία”.²

Λίγο πιο πάνω έγραφε:” Το τεράστιο έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου ανάγεται σε αιτίες που σχετίζονται με το μεσαίο επίπεδο ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, με την διαρθρωτική της καθυστέρηση, την αδύνατη ανταγωνιστικότητα της, με την πολιτική εξωτερικού εμπορίου, καθώς - για μερικά χρόνια - με την χειροτέρευση των όρων εξωτερικού εμπορίου.....η χειροτέρευση των όρων του εξωτερικού εμπορίου στα 1972 είχε σαν συνέπεια την επιβράδυνση του ελλείμματος του εξωτερικού εμπορίου με το επιπρόσθετο ποσό των 134,5 εκατ. δολαρίων. Η χειροτέρευση των όρων εμπορίου ήταν ακόμα πολύ μεγαλύτερη το 1973-1974”.³

Αυτά τα αναφέρουμε για να γίνει κατανοητό το μεγάλο ρόλο που παίζει το εμπορικό ισοζύγιο στην οικονομική ανάπτυξη της κάθε χώρας και την αναγκαιότητα της ελληνικής οικονομίας θετικό εμπορικό ισοζύγιο και ισοζύγιο πληρωμών. Οι συναλλαγές επομένως και οι επενδύσεις περνούν από τα Βαλκάνια.

Ακόμη τώρα δε μετά τη λήξη του πολέμου της Γιουγκοσλαβίας, η ελληνική αστική τάξη γνωρίζει καλά ότι είναι σε θέση να ανταποκριθεί σε ένα σχέδιο Μάρσαλ για την οικονομική αναζωογόνηση των Βαλκανίων και την ένταξη τους στην παγκοσμιοποιημένη αγορά. Εξάλλου αυτό είναι και το στρατηγικό ζητούμενο, έτσι θα μπορέσει να παίξει σημαντικό ρόλο στο διεθνή καταμερισμό της εργασίας και να έχει τη θέση που φιλοδοξεί. Βεβαίως το ζητούμενο σ’ αυτές τις περιπτώσεις είναι όχι το τι θέλει αλλά το τι πραγματικά μπορεί, που σημαίνει το τι ακριβώς θα της επιτρέψουν.

Πάντως όπως μας αναφέρει ο Ιωσήφ Χασσίδ, οι παραγωγικές επιχειρήσεις στα Βαλκάνια από άποψη αντικειμένων δραστηριότητας με την ευρεία έννοια, η μεγάλη πλειοψηφία προέρχονταν από το κλωστοϋφαντουργικό κλάδο, με τις περισσότερες επιχειρήσεις να παράγουν έτοιμο προϊόν.⁴ Όπως αναφέρει ο ίδιος, η πλειοψηφία των επιχειρήσεων είναι μικρού και μεσαίου μεγέθους, με έντονο το οικογενειοκεντρικό και ακόμη και το ατομοκεντρικό στοιχείο, και

---

² Από το “Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΩΝ ΑΝΑΠΤΥΓΜΕΝΩΝ ΧΩΡΩΝ”. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ 1976. Σελίδα 127.

³ Από το “Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΩΝ ΑΝΑΠΤΥΓΜΕΝΩΝ ΧΩΡΩΝ”. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ 1976. Σελίδα 119.

δεσπόζουσα σε όλες τις εκδηλώσεις της επιχείρησης την προσωπικότητα του επιχειρηματία, ενώ παράλληλα είναι φανερές οι ελλείψεις σε στελέχωση και υποδομή. Αυτό δείχνει ότι η προσπάθεια να αξιοποιηθεί η δυνατότητα του χαμηλού κόστους εργασίας, η γεινίαση των περιοχών και το ψυχολογικό κλίμα που ήταν υπέρ των ελλήνων επιχειρηματιών ωθούσε σε κινήσεις χωρίς καμία συντονισμένη προσπάθεια, η οποία οφείλεται πιθανότατα και στην άγνοια των νέων δεδομένων, όπως και ο νέος ρόλος που προσπαθούσε να παίξει η ελληνική αστική τάξη. Εδώ θα επισημάνουμε ότι μόλις μετά το 1993 άρχισαν να κάνουν την εμφάνιση τους οι μεγάλες ελληνικές επιχειρήσεις και ελληνικές πολυεθνικές.

Ο Ιωσήφ Χασσιδ γράφει χαρακτηριστικά:

“Στις περισσότερες των περιπτώσεων κλωστοϋφαντουργικών επιχειρήσεων τα δύο βασικά επιχειρήματα που προβάλλονται είναι:

1. Αντιμετώπιση του αυξανόμενου κόστους παραγωγής στην Ελλάδα και διατήρηση της ανταγωνιστικότητας στις εξαγωγές – επιχείρημα το οποίο θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ενδεικτικό “αμυντικής στρατηγικής” και,
2. Έγκαιρη εγκατάσταση εκεί όπου, όπως αναμένεται, οι Δυτικοευρωπαίοι αγοραστές των ελληνικών προϊόντων σύντομα θα στραφούν αναζητώντας χαμηλότερες τιμές – ενδεικτικό αυτή τη φορά “επιθετικής στρατηγικής” ή, εν πάση περιπτώσει, κάποιας μορφής επιχειρηματικού σχεδιασμού βασισμένου στην πρόβλεψη μελλοντικών κινήσεων των εταιρειών – αγοραστών (οι οποίες στους κλάδους αυτούς, λόγω μεγέθους και της οργάνωσής τους, είναι σε θέση να ελέγχουν τις κινήσεις της αγοράς).⁵

Ενώ πιο κάτω ο ίδιος συνεχίζει:

“Για τις επιχειρήσεις εκτός συγκεκριμένου κλάδου της κλωστοϋφαντουργίας. τα επιχειρήματα παρουσιάζουν μεγαλύτερο εύρος, έχοντας όμως ως κοινό τους στοιχείο, τις “δυνάμεις έλξης” που οι βαλκανικές αγορές – άμεσα ή έμμεσα – διαθέτουν. Ειδικότερα:

- α. Για ορισμένες ελληνικές επιχειρήσεις διαπιστώνεται ύπαρξη ικανής τοπικής ζήτησης για τα προϊόντα τους, ώστε να δικαιολογείται ακόμα και τοπική παραγωγή, πέραν των εξαγωγών που προήχθησαν και που συνεχίζονται.

---

⁴ Από τον Ταχυδρόμο της 8/6/1995.

⁵ Από τον Ταχυδρόμο 8/6/1995.

β. Σε κάποιες άλλες περιπτώσεις βιομηχανικών επιχειρήσεων, το κίνητρο για επέκταση σε βαλκανική χώρα (Βουλγαρία) ήταν έμμεση – παράγωγος ζήτηση, μέσω των κυρίων τους πελατών οι οποίοι έχουν ήδη μετακινηθεί προς την ίδια κατεύθυνση.

γ. Σε λίγες μόνο περιπτώσεις διαπιστώνεται και από διάφορες άλλες έρευνες και συζητήσεις με εκπροσώπους βιομηχανικών επιχειρήσεων επιβεβαιώνεται ότι ισχύει γενικά για το σύνολο των επενδύσεων ελληνικών συμφερόντων – ότι λειτούργησαν παράγοντες ελκυστικότητας από τοπικούς (βαλκανικούς) συντελεστές παραγωγής όπως π.χ. αγροτικά προϊόντα, ορυκτά”.⁶

Επομένως από τα παραπάνω σύμφωνα με τον Ιωσήφ Χασσίδ, προκύπτει ένα δυαδικό σύστημα παραγόντων για τη προσέλκυση των ελληνικών παραγωγικών επενδύσεων στις βαλκανικές χώρες. Σύμφωνα πάντα με τον ίδιο είναι:

“α. **Παράγοντες κόστους παραγωγής:** Το χαμηλό κόστος εργασίας στις βαλκανικές χώρες προσελκύει πολλές ελληνικές βιομηχανικές επιχειρήσεις, των οποίων το προϊόν τους – εντάσεως εργασίας και προσανατολισμένο κάτω του μέσου “στρώματα” των δυτικοευρωπαϊκών αγορών – βασίζει την ανταγωνιστικότητα του ακριβώς στη χαμηλή του τιμή προσφοράς. Σε αντίθεση με την “αμυντική” συμπεριφορά αυτού του τύπου, κάποιες άλλες επιχειρήσεις υιοθετούν “επιθετικό σχεδιασμό” των επενδύσεων τους και τις προσανατολίζουν στις βαλκανικές χώρες, προκειμένου να είναι σε θέση να υποδεχτούν, από πιο ανταγωνιστική, από άποψη κόστους παραγωγής, θέση, τους δυτικοευρωπαϊκούς αγοραστές οι οποίοι σταδιακά αναπροσανατολίζονται στις στρατηγικές των προμηθειών τους.

β. **Παράγοντες τοπικής ζήτησης:** Η τοπική ζήτηση, η διάρθρωση της και ο ρυθμός ανάπτυξης της, δεν φαίνεται ακόμα να είναι επαρκή στοιχεία για προσέλκυση ελληνικών παραγωγικών επενδύσεων, παρά μόνο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις για τις οποίες ισχύουν συγκεκριμένοι κάθε φορά λόγοι. Αυτό βέβαια σε αντίθεση με τις ευκαιρίες που αναπτύσσονται, και σε μεγάλο βαθμό αξιοποιούνται από κάθε τύπου και μορφής επιχειρήσεις, για εξαγωγικό εμπόριο το οποίο αναπτύσσεται με ιδιαίτερους γοργούς ρυθμούς και με σημαντικό πλεόνασμα υπέρ της Ελλάδας”.⁷

---

⁶ Από τον Ταχυδρόμο 8/6/1995

⁷ Από τον ταχυδρόμο 8/6/1995.

Είναι σημαντικό, για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε τη λογική και την τάση των ελληνικών επιχειρήσεων να κάνουν επενδύσεις στις βαλκανικές αγορές, να επισημάνουμε τα εξής τα οποία περιγράφει ο Στέργιος Μπαμπανάσης:

“Οι περιφερειακές αγορές έχουν ιδιαίτερη σημασία για την Ελλάδα και τους Έλληνες επιχειρηματίες για γεωγραφικούς ιστορικούς, πολιτιστικούς και οικονομικούς λόγους. Αποτελούν ένα πεδίο όπου μπορούν να αναπτύξουν σημαντικές επιχειρηματικές δραστηριότητες.

Μια από τις ιδιομορφίες των αγορών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης είναι ότι τώρα εισέρχονται στην εποχή της μαζικής κατανάλωσης. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει μεγάλη ανικανοποίητη ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες μαζικής κατανάλωσης”.⁸

Εξάλλου οι βαλκανικές χώρες διαθέτουν φυσικούς πόρους που θα μπορούσαν να αξιοποιήσουν προς όφελος τους οι Έλληνες επιχειρηματίες. Επομένως η στρατηγική των εξαγορών είναι απόλυτα κατανοητή, με την παράλληλη διείσδυση των ελληνικών επιχειρήσεων στις τοπικές αγορές. Ο συγκεκριμένος πλούτος υπό προϋποθέσεις θα μπορούσε, αν αποκτούσαν το δικαίωμα της ιδιοκτησίας με την εξαγορά, πράγμα που είναι γενικά πολύ δύσκολο λόγω του μεγάλου ανταγωνισμού από τις μεγάλες διεθνείς πολυεθνικές, να γίνει το όχημα της μεγάλης εξόρμησης της ελληνικής αστικής τάξης, για τη βελτίωση της θέσης της στο διεθνή καταμερισμό της εργασίας. Εδώ όμως θα επισημάνουμε ορισμένες εξαγορές, όπως ο τηλεπικοινωνιακός οργανισμός της Βουλγαρίας από τον ΟΤΕ, ή η διείσδυση του στη Ρουμανία και τη Γιουγκοσλαβία, ακόμη εξαγορά της Post Bank από τον Όμιλο Λάτση κ.ά. Οι συγκεκριμένες προσπάθειες αποδεικνύουν τη στρατηγική σημασία που έχουν για τους Έλληνες επιχειρηματίες οι βαλκανικές αγορές. Οι επιχειρηματικές ευκαιρίες είναι πολύ μεγάλες και αποδεικνύεται από το φυσικό πλούτο που διαθέτουν οι συγκεκριμένες χώρες, ο οποίος μπορεί να χρησιμοποιηθεί ακόμη και ως πρώτες ύλες. Πιο συγκεκριμένα η Αλβανία διαθέτει χρώμιο, νικέλιο, χαλκό, πετρέλαιο και ακόμη λιγνίτη. Στη Βουλγαρία υπάρχει σίδηρος, χρώμιο, χαλκός, ψευδάργυρος και μαγγάνιο. Στην ΠΓΔΜ

υπάρχει ψευδάργυρος, χαλκός, χρώμιο και κάρβουνο. Η Κροατία επίσης διαθέτει βωξίτη, πετρέλαιο, ξυλεία και πυρίτιο. Η Σλοβενία διαθέτει κάρβουνο, πετρέλαιο, ουράνιο και ξυλεία. Από την άλλη στη Ρουμανία υπάρχει ξυλεία, κάρβουνο, πετρέλαιο και σίδηρος. Επομένως μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι οι φυσικοί πόροι των βαλκανικών χωρών μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό μοχλό ανάπτυξης των συμφερόντων των μεγάλων πολυεθνικών και να δημιουργηθούν έντονες συνθήκες εξάρτησης, στην οποία η ελληνική αστική τάξη προσπαθεί να αποσπάσει σημαντική θέση.

Ακόμη η Ελλάδα μπορεί όπως επισημαίνει ο Στέργιος Μπαμπανάσης, "να παίξει πρωτοποριακό ρόλο στην ανάπτυξη της διεθνούς συνεργασίας των Βαλκανικών χωρών αξιοποιώντας τη γεωγραφική θέση της και τα άλλα συγκριτικά πλεονεκτήματα που έχει ως πλήρες μέλος της ΕΕ και ως η οικονομικά πιο αναπτυγμένη χώρα των Βαλκανίων. Έτσι μπορεί να παίξει το ρόλο της γέφυρας μεταξύ Βαλκανίων και Δύσης.

Είναι ανάγκη να προσδιορίσουμε τις δυνατότητες και τους περιορισμούς που πρέπει να ληφθούν υπόψη προκειμένου να χαράξουμε μια εθνική στρατηγική της Ελλάδας για τη συνεργασία της στα Βαλκάνια.

Η γεωπολιτική της διάσταση αποτελεί τον κύριο και καθοριστικό παράγοντα στη χάραξη της ελληνικής στρατηγικής για τα Βαλκάνια. Ο γεωπολιτικός παράγοντας παρέχει και δυνατότητες και περιορισμούς συνεργασίας.

Οι δυνατότητες συνεργασίας απορρέουν από τη γειτνίαση, τους ιστορικούς δεσμούς, από ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά που συνδέουν τους βαλκανικούς λαούς και από το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι η μόνη βαλκανική χώρα μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι πιο πάνω παράγοντες δημιουργούν για την Ελλάδα ορισμένα γεωγραφικά και άλλα συγκριτικά πλεονεκτήματα που πρέπει να αξιοποιηθούν. Της παρέχουν τη δυνατότητα να προωθήσει τη διαβαλκανική συνεργασία και να παίξει το ρόλο της γέφυρας μεταξύ ΕΕ και βαλκανικών χωρών."⁹

---

⁸ Από το "ΑΛΛΑΓΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ". ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ 1997. Σελίδα 196.

⁹ Από το "ΑΛΛΑΓΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ". ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ 1997. Σελίδα 262.

Η ΛΟΓΙΚΗ ΤΗΣ ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ.

ΣΤΟΧΟΙ.

Σύμφωνα με τον Πέτρο Λινάρδο-Ρυλμόν, “Παρόλο που διαφαίνεται από το 1986 και μετά ότι η ελληνική βιομηχανία έχει τη δυνατότητα να ενταχθεί με νέους όρους στον ευρωπαϊκό και διεθνή καταμερισμό της εργασίας, αυτό που συμβαίνει στην πράξη είναι ότι ενώ υπάρχει μια μερίδα των μεγαλύτερων επιχειρήσεων η οποία ακολουθεί τη διαδικασία του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού και της διεθνοποίησης, μια άλλη μερίδα των μικρότερων κυρίως επιχειρήσεων προσαρμόζεται στις απαιτήσεις του ανταγωνισμού εκμεταλλευόμενη τη φθηνή εργασία και αξιοποιώντας τις δυνατότητες καταστρατήγησης του θεσμικού πλαισίου των εργασιακών σχέσεων.

Αλλά και στην μερίδα των μεγαλύτερων επιχειρήσεων που ακολούθησαν τη διαδικασία του εκσυγχρονισμού η αναδιάρθρωση έχει πάρει δύο μορφές. Την “αμυντική αναδιάρθρωση” που ξεκίνησε πριν το 1986 και στηρίχτηκε κυρίως στον “εξορθολογισμό” της οργάνωσης της εργασίας, χωρίς σημαντικές επενδύσεις, δηλαδή κυρίως στη μείωση προσωπικού, την εντατικοποίηση της εργασίας, χωρίς σημαντικές επενδύσεις, δηλαδή κυρίως στη μείωση προσωπικού, την εντατικοποίηση της εργασίας και φυσικά τη συγκράτηση των μισθών. Την επιθετική “αναδιάρθρωση” που χαρακτηρίζεται από την αύξηση, του ρυθμού της συσσώρευσης κεφαλαίου και από την εισαγωγή νέων τεχνολογικών και οργανωτικών γνώσεων, κατά τα έτη 1987-1990 και 1994-1995”.¹⁰

Στα μέσα της δεκαετίας του '80 είχαμε μία πορεία αλλαγής και βοηθώντας η συνάρτηση της συγκυρίας, είχαμε για πρώτη φορά μετά από πολλά χρόνια μία σημαντική αύξηση της κερδοφορίας των βιομηχανικών επιχειρήσεων. Παρόλα αυτά η εξέλιξη της ελληνικής βιομηχανίας παρουσίαζε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και αυτό αποτελούσε απόρροια της διαπλοκής πολλών παραγόντων. Η ανταγωνιστική πίεση η οποία προερχόταν από την διεθνοποίηση της οικονομίας και ακόμη από την πολιτική της σκληρής δραχμής, οδήγησε σε τάσεις εκσυγχρονισμού και όπως αναφέρει ο Πέτρος

¹⁰ Από το βιβλίο του Ηλία Ιωακείμογλου “ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΑΝΑΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ”. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ. Σελίδα 7.

Λινάρδος-Ρυλμόν, “η αυξημένη ανεργία επέτρεψε στις μικρότερες επιχειρήσεις, όπως και σε πολλές μεγάλες, να προσαρμοστούν μεταφέροντας με πολλαπλούς τρόπους το κόστος της προσαρμογής στην εργασία, δηλαδή στην αμοιβή και τις συνθήκες εργασίας”.¹¹

Το 1987 είναι το σημείο που αποτελεί και την έναρξη της διαδικασίας για τη συσσώρευση κεφαλαίου στην Ελλάδα. Αυτό σημαίνει ότι από τότε αρχίζει η ανάκαμψη της επενδυτικής προσπάθειας. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Ηλίας Ιωακείμογλου, “...σε σύγκριση με τις δεκαετίες του '60 και του '70, παραμένει σχετικά άτονη. Ιδιαίτερα από το 1991, ο ρυθμός συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου στη βιομηχανία υποχωρεί υπό το βάρος της μειωμένης ζήτησης αν και από το 1994 παρουσιάζεται εκ νέου επιτάχυνση των επενδύσεων. Το 1987 αποτελεί, επίσης, σημείο μεταστροφής στην διαδικασία εκμηχάνισης και αυτοματοποίησης, δηλαδή στη διαδικασία του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού. Από το έτος αυτό αρχίζει μία διαδικασία επιταχυνόμενης υποκατάστασης της εργασίας από λειτουργίες των μηχανών (Αύξηση της έντασης κεφαλαίου)”.¹²

Ο ίδιος συγγραφέας παρατηρεί ότι, η ελληνική οικονομία αποτελείται από δύο τμήματα: Το διεθνοποιημένο τμήμα της ελληνικής οικονομίας, για το οποίο το εργατικό κόστος αντιπροσωπεύει ένα μικρό ποσοστό του συνολικού κόστους και δέχεται λόγω του διεθνούς ανταγωνισμού την ανάγκη για τεχνολογικές και οργανωτικές αναδιαρθρώσεις. Από την άλλη η μικρή βιομηχανία και οι επιχειρήσεις των υπηρεσιών, οι οποίες είναι περισσότερο εσωστρεφείς και βασίζονται κυρίως στο κόστος εργασίας, με αποτέλεσμα αυτές θα παραμείνουν πιστές στην πολιτική της φθηνής εργασίας μέχρι το τέλος. Άλλωστε δεν είναι τυχαίο ότι οι πρώτες ελληνικές επιχειρήσεις οι οποίες εισήλθαν στα Βαλκάνια, ήταν οι μικρές και οι μεσαίες επιχειρήσεις οι οποίες είναι κυρίως εντάσεως εργασίας. Επίσης στη πλευρά εκείνη της μεγάλης βιομηχανίας όπου η αναδιάρθρωση της παραγωγής πριν το 1987, πραγματοποιείται με διατήρηση του ρυθμού συσσώρευσης σε χαμηλά επίπεδα και ακόμη με ένα εξορθολογισμό της συγκεκριμένης παραγωγικής διαδικασίας με μείωση του εργατικού δυναμικού και ακόμη μαζί με τις οργανωτικές αλλαγές,

¹¹ Από το βιβλίο του Ηλία Ιωακείμογλου “ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΑΝΑΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ”. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ Σελίδα 7.

¹² Από το “ΑΝΑΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ”. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ. Σελίδα 14.

ενώ η συσσώρευση κεφαλαίου παρουσιάζει επιβράδυνση, οι αλλαγές επιφέρουν σημαντική αύξηση της έντασης κεφαλαίου και παράλληλα μία αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας.

Οι συγκεκριμένες οργανωτικές βελτιώσεις γίνονται χωρίς αντίστοιχα μεγάλες επενδυτικές δαπάνες, με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζονται ως οικονομίες χρήσης εργασίας. Εδώ πρόκειται για μορφή αμυντικής αναδιάρθρωσης, χωρίς τον αντίστοιχο εκσυγχρονισμό της τεχνολογίας που χρησιμοποιείται και η παραγωγικότητα αυξάνεται χωρίς επιπλέον επενδυτικές δαπάνες. Αυτές οι επιχειρήσεις, σε αντίθεση με εκείνες που επιδιώκουν επιθετική αναδιάρθρωση, δηλαδή τεχνολογικές αλλαγές μέσα από επενδυτικές δαπάνες, με αποτέλεσμα αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας με μία παράλληλη αύξηση της έντασης κεφαλαίου, βασίζονται στη φθηνή εργασία.

Για να γίνει αντιληπτή η φιλοσοφία των επιχειρήσεων με τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά στοιχεία και για να γίνουν κατανοητοί οι λόγοι για την εξόρμηση τους στη βαλκανική χερσόνησο, θα πρέπει να αναφερθούμε σε ποιους τομείς έχει ισχυρά σημεία η ελληνική βιομηχανία. Επομένως οι τομείς όπως, η κλωστοϋφαντουργία, η βιομηχανία τροφίμων, τα αγροτικά προϊόντα τα προϊόντα από πετρέλαιο, μη σιδηρούχα μέταλλα, προϊόντα από μη μεταλλικά ορυκτά και ακόμη τα προϊόντα σιδηρουργίας η Ελλάδα έχει σημαντικά συγκριτικά πλεονεκτήματα. Πλην όμως για τον κλάδο των ενδυμάτων, για παράδειγμα, η απειλή προέρχεται από τις μεγάλες βιομηχανίες και τις αγορές της Ασίας γενικότερα, εκεί όπου το κόστος της εργασίας είναι πολλαπλάσια φθηνότερο. Από την άλλη για τους κλάδους οι οποίοι είναι έντασης φυσικών πόρων, δηλαδή σιδηρουργία, προϊόντα από πετρέλαιο, μεταλλικά ορυκτά, κ.λ.π., σαν αντίστοιχη απειλή θα πρέπει να κατανοήσουμε την μείωση της έντασης της χρήσης από τις χώρες του ΟΟΣΑ. Ενώ οι κλάδοι όπως του μηχανολογικού εξοπλισμού, μεταφορικών μέσων, κατασκευαστικές εταιρείες και εταιρείες ηλεκτρονικών και ηλεκτρικών μηχανών κάνουν τώρα τα σημαντικά βήματα.

Από την άλλη υπάρχει η ανάγκη για τη διαρκή έξοδο της Ελλάδας προς τις διεθνείς αγορές. Αυτή η τάση θα πρέπει όμως να αντισταθμίζεται και από την ανάλογη δυναμική οπτική γωνία της ανταγωνιστικότητας. Γιατί από τη στιγμή

που δεν θα πραγματοποιηθεί αυτός ο όρος τότε το εμπορικό έλλειμμα σε ποσοστό του ΑΕΠ θα οδηγηθεί σε αρνητικά επίπεδα.

Επομένως με βάση όλα τα δεδομένα τα οποία αναφέραμε θα πρέπει να βρεθούν οι κατάλληλες αγορές ώστε να ανταποκριθεί συνολικά η ελληνική οικονομία και κατά δεύτερο λόγο να ανασυγκροτηθεί και να ανταποκριθεί στις διεθνείς ανταγωνιστικές πιέσεις αφενός και αφετέρου στη φιλοδοξία της ελληνικής αστικής τάξης να αναβαθμίσει το διεθνή της ρόλο. Αυτό σημαίνει ότι τα Βαλκάνια είναι το μέσο για να επιτευχθεί η επέκταση του παραγωγικού συστήματος στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά, η οποία σαν ιστορική προοπτική είναι αυτό που απασχολεί και τον ελληνικό κρατικό μηχανισμό, αλλά και την τάση εκείνου του προωθημένου τμήματος της ελληνικής βιομηχανίας για να αναπτύξει νέες δραστηριότητες στα μεταφορικά μέσα, στις μηχανές, στα χημικά προϊόντα και ακόμη στο πλέον προωθημένο τμήμα της σύγχρονης τεχνολογίας και που είναι φυσικά η πληροφορική και οι τεχνολογίες.

Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η ανάγκη για επέκταση στα Βαλκάνια και ακόμη η λογική ότι θα πρέπει να αποτελέσει πρωταρχική ανάγκη αλλά και στόχος από την τάξη των επιχειρηματιών προκύπτει, και από την εξής σημαντική επισήμανση: Πρόκειται για μία κατάληξη η οποία προκύπτει από κάποιες άλλες σκέψεις του Ηλία Ιωακείμογλου ο οποίος γράφει τα εξής: “ Οι κλάδοι που έχουν επιβαρυνθεί ουσιαστικά από τις αυξήσεις του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος κατά την περίοδο 1986-1994, είναι τρεις:

- η βασική μεταλλουργία.
- Οι μηχανές και συσκευές(εκτός ηλεκτρικών).
- Τα μεταφορικά μέσα.

Κάποια μικρή επιβάρυνση υπήρξε και για τον κλάδο του χαρτιού, της κλωστοϋφαντουργίας, των προϊόντων από δέρμα, των χημικών και μεταλλικών προϊόντων. Αντιθέτως, εξαιρετικά ωφελημένοι ήταν ο κλάδος προϊόντων από καπνό και οι κλάδοι ποτών και τροφίμων. Τέλος, σε επτά επιπλέον κλάδους της ελληνικής μεταποιητικής βιομηχανίας, παρατηρήθηκε στην περίοδο 1986-1994 μείωση του πραγματικού μοναδιαίου κόστους εργασίας της τάξης του 10% για το σύνολο της περιόδου”.¹³

---

¹³ Από το “ΑΝΑΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ”. ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Το μεταφέραμε αυτούσιο για να γίνει κατανοητό πόσο μεγάλη είναι η αναγκαιότητα της ελληνικής βιομηχανίας να γίνει περισσότερο ανταγωνιστική και σε ποιο βαθμό μπορούν να γίνουν τα Βαλκάνια ο μοχλός της αναγέννησης της ελληνικής οικονομίας. Η διεθνής τάση για λιγότερες επιχειρήσεις με μεγαλύτερα μερίδια αρχίζουν να γίνονται αναγκαία στόχος και για την Ελλάδα. Η μέχρι στιγμής ελληνική επιχείρηση οδηγείται στην τελική της φάση και δημιουργείται ένα κύμα τεράστιων επιχειρηματικών σχημάτων που προκύπτουν από συγχωνεύσεις και εξαγορές. Υπάρχει επίσης η κατεύθυνση για εθνικές συνενώσεις και ακόμη η τάση για επιχειρηματικά σχήματα με τις πολλαπλές και πολυσχιδείς δραστηριότητες οι οποίες αποτελούν τη σύγχρονη λογική της οικονομικής πραγματικότητας. Υπάρχει και η αναπόφευκτη επίσης πορεία δημιουργίας αγορών με μονοπωλιακή και ολιγοπωλιακή μορφή, όπου τελικά οι κυβερνήσεις θα υποχρεωθούν να συμβάλλουν ώστε να αποφευχθούν σημαντικές παρενέργειες. Οι δυνατότητες αλλά και η αναβάθμιση των ελληνικών επιχειρήσεων ώστε να ανταποκριθούν στις νέες προκλήσεις στην ουσία συμβάλλει σε μία λογική, όπου το μεγάλο βήμα πρέπει να γίνει στα Βαλκάνια. Εδώ οι αγορές είναι πρόσφορες και υπάρχει η δυνατότητα να αναπτυχθούν δραστηριότητες που θα βελτιώσουν την ελληνική ανταγωνιστικότητα των υπηρεσιών και των προϊόντων τους. Επίσης η ανάλυση για την κρίση του καπιταλισμού κυρίως ερμηνεύεται ως κρίση υπερσυσσώρευσης και η έξοδος από τη συγκεκριμένη κρίση μπορεί να πραγματοποιηθεί καταρχήν μόνο από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, άρα απαιτείται πρώτα απ' όλα εφαρμογή των νέων επιστημονικών γνώσεων στην παραγωγή, μαζί με την γενίκευση της αυτοματοποίησης.

Στα πλαίσια της κρίσης του σύγχρονου ελληνικού καπιταλισμού, η οποία είναι μία κρίση υπερσυσσώρευσης, ερμηνεύεται:

- Από τη διανομή του προϊόντος σε μισθούς και κέρδη.
- Επίσης από τις οικονομίες στη χρήση του κεφαλαίου.

Διότι η πτώση του ποσοστού κέρδους σε κρίσεις και ιδιαίτερα στη συγκεκριμένη κρίση και πιο συγκεκριμένα από το 1974 έως το 1992, προέρχεται από δύο σημαντικούς παράγοντες:

- Την αύξηση του μεριδίου του προϊόντος που ιδιοποιείται η εργασία και αυτό προφανώς σημαίνει μείωση της συμμετοχής του κεφαλαίου.

Επομένως το αποτέλεσμα είναι η μείωση της ανταγωνιστικότητας του ελληνικού κεφαλαίου, το οποίο πρέπει να βρει νέους δρόμους για να αναζωογονηθεί.

- Έχουμε τη χρήση περισσότερου κεφαλαίου για την παραγωγή μίας μονάδας προϊόντος. Άρα απαιτείται ένας συνολικός εκσυγχρονισμός της τεχνολογίας και αναδιάρθρωση της παραγωγής με το μικρότερο δυνατό κόστος.

Παρόλα αυτά, η φθηνή εργασία, η αναζήτηση νέων αγορών για να πωληθούν τα προϊόντα της παραγωγής και το θετικό ισοζύγιο πληρωμών παίζουν το σημαντικότερο ρόλο για την αναβάθμιση της πορείας ελληνικής βιομηχανίας. Εξάλλου θα είναι πιο δυναμική η ενσωμάτωση στην Ευρώπη για την Ελλάδα συμπαρασύροντας μαζί της και το μεγαλύτερο μέρος των Βαλκανίων. Είναι φανερό ότι το μεγάλο όραμα της ελληνικής αστικής τάξης αποτελεί το ζήτημα της εμπιστοσύνης που θα δημιουργηθεί και να ηγηθεί της μεγάλης προσπάθειας για την ενσωμάτωση των Βαλκανίων στην Ευρώπη. Επομένως ο κυρίαρχος παράγοντας είναι η επέκταση του σύγχρονου παραγωγικού τομέα και ακόμη η αναγκαιότητα για την διείσδυση του τραπεζικού τομέα για να αναπτυχθούν οι σημαντικοί τομείς του ελληνικού καπιταλισμού σε ένα χώρο που δεν θα έχει την ισχυρή πίεση από το δυτικοευρωπαϊκό κεφάλαιο.

Για να έχουμε μία σαφέστερη εικόνα για την αναγκαιότητα της ελληνικής αστικής τάξης για είσοδο στα Βαλκάνια μπορεί να γίνει κατανοητό από τα παρακάτω απόσπασμα του Ανέστη Ταρπάγκου: “Οι ίδιες οι εκτιμήσεις των οικονομικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι απολύτως σαφείς ως προς αυτή την άποψη: εκτιμάται δηλαδή ότι μέσα στην επόμενη 15ετία, η παραγωγή της ελληνικής βιομηχανίας θα παρουσιάσει αύξηση του επιπέδου του 10%, από την οποία το μεγαλύτερο ποσοστό (8%) θα προέλθει σαν αποτέλεσμα των οικονομικών σχέσεων με τις βαλκανικές χώρες και της σχετικής διείσδυσης σ’ αυτές, ενώ ένα μικρό μόνον ποσοστό (2%) θα προκύψει από την ίδια την αναδιάρθρωση της ελληνικής βιομηχανίας”.¹⁴

Ο στόχος των Ελλήνων επιχειρηματιών είναι ακριβώς η εδραίωση αυτής της κυρίαρχης θέσης στα Βαλκάνια και στις βαλκανικές οικονομίες και προς αυτή τη κατεύθυνση έχει ήδη στραφεί ο ελληνικός κρατικός μηχανισμός, ο οποίος

---

¹⁴ Από τις “ΘΕΣΕΙΣ Τ.12”. 1994. Σελίδες 59-75.

μαζί με το διεθνές τραπεζικό σύστημα από το 1994 προχώρησε στη συγκρότηση τα εταιρείας factoring με τη χρηματοδότηση του Οργανισμού Ασφάλισης Εξαγωγικών Πιστώσεων (ΟΑΕΠ) μαζί με την Ιονική Τράπεζα. Ο σκοπός της εταιρείας που αναφέραμε είναι η ανάληψη της προεξόφλησης των Ελλήνων εμπορικών προμηθευτών στις βαλκανικές χώρες απέναντι στους εγχώριους πελάτες που έχουν δημιουργήσει, γεγονός που φανερώνει τη μεγάλη προσπάθεια της εταιρείας για την ελληνική διείσδυση. Στόχος διαμέσου αυτών των προσπαθειών είναι η μείωση του επιχειρηματικού ρίσκου γιατί πρόκειται για αγορές με ιδιαίτερη αστάθεια και ακόμη στην περίπτωση των επιχειρηματικών κινδύνων από το κόστος των τραπεζικών πιστώσεων το οποίο θα δυσχέραινε την εμπορική επέκταση του ελληνικού κεφαλαίου.

Δεν θα πρέπει όμως να αγνοήσουμε ότι ο συγκεκριμένος γεωπολιτικός παράγοντας μπορεί κάλλιστα να δημιουργήσει και ορισμένους περιορισμούς. Αυτοί είναι η ρευστότητα της κατάστασης των Βαλκανίων, η αναβίωση των εθνικισμών και το κυριότερο ο κίνδυνος της βαλκανιοποίησης.

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

Η πραγματοποίηση των παραγωγικών επενδύσεων με προσανατολισμό τη τοπική ζήτηση μέχρι το 1993 αποτελούσε την αποκλειστική δυνατότητα ενός μικρού αριθμού σχετικά μεγάλων επιχειρήσεων, με υποδομή προετοιμασίας, με σχεδιασμό και αντοχή στην απορρόφηση του σημαντικού αρχικού κόστους, με ταυτόχρονη πορεία στη σταδιακή ανάπτυξη για την απόδοση των επενδύσεων. Ακόμη υπάρχει η προοπτική διαμόρφωσης συμπλεγμάτων ελληνικών επιχειρήσεων στις βαλκανικές οι οποίες θα συνδέονται μεταξύ τους με σχέσεις καθετοποίησης (vertical integration), ή και όπως αναφέρει ο Ιωσήφ Χασσιδ, “συνδεδεμένης ζήτησης”. Οι σχέσεις αυτές και ιδιαίτερα εκείνης της καθετοποίησης περιλαμβάνουν διασυνδέσεις μεταξύ μεταποιητικών δραστηριοτήτων, όπως υλικά συσκευασίας, ή ακόμη και μεταποιητικών δραστηριοτήτων - παροχής υπηρεσιών.

Έχουμε τη συχνή επαφή τέτοιων σχημάτων, παρόλο που η παρουσία τους σε απόλυτους αριθμούς δεν είναι ακόμη για την περίοδο που αναφερόμαστε απόλυτα εμφανής. Μεταφέρουμε αυτούσια την αναφορά του Ιωσήφ έτσι όπως διατυπώθηκε στον ταχυδρόμο της 8/6/1995, για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε τη συνολική στρατηγική των ελληνικών επιχειρήσεων. Έτσι:

“Σε ιδιαίτερα παραστατική καταγραφή, από άλλο ερευνητή, των φάσεων εξέλιξης της ελληνικής επιχειρηματικής παρουσίας στην αγορά της Βουλγαρίας, η διαδοχή των “κέντρων βάρους” περιγράφεται ως εξής:

Πρώτη περίοδος. Κύριο χαρακτηριστικό ήταν η είσοδος πολλών και μικρών κυρίως “μεταπρατών” με προσήλωση στο γρήγορο και εύκολο κέρδος, περίοδος που χαρακτηρίστηκε ως “νέο Ελντοράντο”. Χρονικά η περίοδος αυτή τοποθετείται μεταξύ 1989-1992. Παράλληλα, γίνονται οι πρώτες έρευνες αγοράς από σημαντικές Ελληνικές εταιρείες ενώ άλλες εταιρείες μεγαλύτερου μεγέθους αντιπροσωπεύονται στην Βουλγαρική αγορά από Έλληνες αντιπροσώπους. Η κύρια απασχόληση των μεταπρατών εστιάζεται στα είδη διατροφής, ένδυσης και υπόδησης καθώς και στην εξαγωγή προς την Ελλάδα βιομηχανικών προϊόντων (π.χ. σίδερα, λαμαρίνες) και καταναλωτικών αγαθών διαρκείας. Σταδιακά αρχίζει η εισαγωγή έτοιμων προϊόντων από την Ελλάδα κυρίως του κλάδου διατροφής και του ενδύματος.

Δεύτερη περίοδος. Κύριο χαρακτηριστικό ήταν η έντονη είσοδος σημαντικών εταιρειών με ίδια εκπροσώπηση και με εστίαση στα είδη διατροφής, στα καταναλωτικά αγαθά διαρκείας (έπιπλα, αυτοκίνητα) και τις υπηρεσίες. Χρονικά η περίοδος αυτή τοποθετείται μεταξύ 1992-1993. Αυξανόμενου του ποσοστού των σημαντικών εταιρειών, μειώνεται των “μεταπρατών” αρκετοί από τους οποίους μεταπηδούν γοργά σε κλάδους που προσφέρουν περισσότερο εύκολο κέρδος. Η Ελληνική επιχειρηματική δραστηριότητα εστιάζεται στην μεταποιητική βιομηχανία (ένδυμα, υπόδημα) και στην υποστήριξη των ήδη αναπτυσσόμενων εταιρειών και στη ψυχαγωγία (κέντρα διασκέδασης, γρήγορο φαγητό).

Τρίτη περίοδος. Κύριο χαρακτηριστικό της είναι η ουσιαστική επικράτηση των εταιρειών μεγαλύτερου μεγέθους και η δημιουργία κάθετων και οριζοντίων εταιρικών σχημάτων με εστίαση και πάλι στα είδη διατροφής, ποτά, καταναλωτικά αγαθά διαρκείας. Χρονικά η περίοδος αυτή αρχίζει από

τα μέσα του 1993 και συνεχίζεται. Παράλληλα, μειώνεται ο αριθμός “κερδοσκοπών”, ενώ εξακολουθεί η ευέλικτη μεταλλαγή των “μεταπρατών”.

Η παραπάνω διαχρονική περιγραφή “κυρίαρχων προτύπων” στην εκδήλωση επενδυτικών πρωτοβουλιών στη Βουλγαρία, θεωρείται ότι εκφράζει και την κατάσταση η οποία έχει εξελιχθεί και στις άλλες δύο χώρες που ενδιαφέρουν. Οι διαφοροποιήσεις, οι οποίες πάντως δεν στερούνται ενδιαφέροντος, είναι ότι στη μεν Αλβανία οι ευκαιρίες στην αγορά εμφανίζονται να είναι αρκετά πιο περιορισμένου φάσματος και οι αβεβαιότητες - κίνδυνοι για τους Έλληνες επενδυτές πιο έντονοι. Στη Ρουμανία, η οποία, όπως αναφέρθηκε για τους διεθνείς επενδυτές, αντιμετωπίζεται ακόμα επιφυλακτικά, έχουν επιπροσθέτως διατυπωθεί εκτιμήσεις ότι η χώρα αυτή διαμορφώνει πολιτικές διακριτικής μεταχείρισης των ξένων επενδύσεων αναλόγως τύπου δραστηριότητας, με προτίμηση προς τη “βαριά βιομηχανία”.

Δύο ακόμη στοιχεία στρατηγικής είναι τα εξής:

1. Το μεγάλο βάρος των ελληνικών βιομηχανικών επιχειρήσεων που επενδύουν στις Βαλκανικές χώρες - και αναφερόμαστε κυρίως στους παραγωγούς κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων έτοιμων ενδυμάτων και λιγότερο σε παραγωγούς άλλων καταναλωτικών προϊόντων - εμφανίζονται να μην ενδιαφέρονται για την τοπική ζήτηση για τα προϊόντα τους - όπως αυτή είναι σήμερα ή όπως προβλέπεται να διαμορφωθεί. Αρκούνται αντίθετα στην αξιοποίηση - με όποιο τρόπο οι ίδιοι κρίνουν κατάλληλο - των τοπικών συνθηκών παραγωγής, κυρίως από άποψη εργατικού κόστους. Τα παραγόμενα προϊόντα μεταφέρονται είτε στην Ελλάδα, για να προωθηθούν στο μεγαλύτερο τους μέρος, σε άλλες αγορές του εξωτερικού, είτε εξάγονται κατευθείαν από τη βαλκανική τοποθεσία παραγωγής. Αν και απόλυτα κατανοητή η συμπεριφορά αυτή, με δεδομένο το επίπεδο των επενδυτών από άποψη οργάνωσης και με προσδιορισμένη - και δύσκολο να αμβλυνθεί - την εξάρτηση από τους αγοραστές χονδρεμπόρους - εισαγωγείς των μεγάλων χωρών, η έλλειψη επαφής με την τοπική αναπτυσσόμενη αγορά αποτελεί σοβαρό μειονέκτημα. Και αυτό γιατί, ενώ πιθανώς μένουν αναξιοποίητες πρόσθετες ευκαιρίες διοχέτευσης προϊόντων, το κυριότερο είναι ότι η ελληνική παραγωγική παρουσία παραμένει στο περιθώριο των εξελίξεων, χωρίς ερείσματα στην

καταναλωτική συνείδηση του πληθυσμού και αποτυγχάνει να στηρίξει την γενικότερη ελληνική παρουσία - οικονομική άλλης μορφής - στις χώρες αυτές.

2. Απόλυτα σχετικό και με τα προηγούμενα, είναι ότι οι επενδύσεις που πραγματοποιούνται σίγουρα δεν αποτελούν τμήμα γενικότερου σχεδιασμού για πιθανές μελλοντικές επεκτάσεις σε άλλες χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Για τους μικρότερους επενδυτές - που αποτελούν την συντριπτική πλειοψηφία- οι κινήσεις τους αποφασίζονται και υλοποιούνται αυτοτελώς και δεν υπάρχουν δυνατότητες για διευρυμένα σχέδια. Υπήρξαν κάποιες περιπτώσεις επενδυτών που μετακινήθηκαν από μια χώρα σε άλλη ή από μια τοποθεσία σε άλλη μέσα στην ίδια χώρα. Αυτές όμως οι μετακινήσεις αποτελούσαν τρόπους αντιμετώπισης συγκεκριμένων προβλημάτων που δημιουργήθηκαν με τις αρχικές - πιθανώς λανθασμένες ή επιφανειακά μόνο μελετημένες - επιλογές. Η αδυναμία ευρύτερου επιχειρηματικού σχεδίου για επέκταση στις νέες αγορές της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, αποτέλεσμα και αυτό του μικρού μεγέθους και της ελλιπούς οργάνωσης των περισσότερων Ελλήνων επενδυτών, τους στερεί τη δυνατότητα αξιοποίησης της εμπειρίας που αποκτούν από την πρώτη προσπάθεια διείσδυσης στις νέες αυτές αγορές, σε επόμενες. Πρέπει βέβαια να σημειωθεί ότι στις περιπτώσεις των επενδυτών από λιγότερο παραδοσιακούς κλάδους, οι οποίοι διαθέτουν και μέγεθος και οργάνωση και σε, κάποιες περιπτώσεις, και δυνατότητες διαμόρφωσης ευρύτερων επιχειρηματικών σχημάτων (με υποστήριξη πιθανώς και μέσω των διεθνών κεφαλαιακών διασυνδέσεων τους), υπάρχει η τάση ευρύτερης εξάπλωσης, μετά την πρώτη φάση επέκτασης σε συγκεκριμένη Βαλκανική χώρα. Εμφανίζονται έτσι προσαρμοσμένες στο διεθνώς προωθούμενο πρότυπο και, κατά τα φαινόμενα, θα αποτελέσουν μελλοντικά σημαντικής βαρύτητας φορείς για ευρύτερη προώθηση των ελληνικών - οικονομικών και άλλων συμφερόντων στις νέες αυτές αγορές". Και σημειώνει το σημαντικό στοιχείο που είναι κατά τη γνώμη μου το εξής: "Η κυριότερη παρατήρηση στην ιεράρχηση των θετικών παραγόντων είναι η χαρακτηριστική διαφορά στη σχετική βαρύτητα που αποδίδεται από τους Έλληνες και από τους διεθνείς επενδυτές στον παράγοντα "κόστος" και

στην προοπτική εκμετάλλευσης του σχετικά χαμηλού κόστους εργασίας. Οι Έλληνες επενδυτές, εμφανίζονται να τοποθετούν τον παράγοντα “κόστος”, ως τον κυριότερο θετικό παράγοντα που τους προσέλκυσε στις βαλκανικές αγορές”.

Η αναφορά που έγινε πιο πάνω τη θεωρώ μία ολοκληρωμένη αναφορά και η παρουσίαση της έγινε για να γίνει κατανοητό, παράλληλα με όσα περιγράψαμε προηγουμένως, το γενικότερο περιεχόμενο της φιλοσοφίας της κατεύθυνσης των ελληνικών επιχειρήσεων προς τα Βαλκάνια. Επίσης γίνεται σαφής ο ρόλος της ελληνικής επιχειρηματικής τάξης, που είναι η πραγματοποίηση των στόχων της στο πλέγμα των νέων διεθνών και οικονομικών σχέσεων και ακόμη η συμμετοχή της στην οποία θα πρέπει να δώσουμε ιδιαίτερη βαρύτητα, και ακόμη στις έννοιες και στις μορφές εξάρτησης που διαμορφώνονται στη συγκεκριμένη περιοχή.

Στα πλαίσια των στρατηγικών πλαισίων της ελληνικής επιχειρηματικής αστικής τάξης, προκειμένου να επιτύχει τους στόχους της, είναι και η προοπτική συνεργασίας ανάμεσα στους Έλληνες και τους Τούρκους επιχειρηματίες. Ως φιλοσοφία για επένδυση στην τουρκική αγορά ευσταθεί για το λόγο ότι οι ελληνικές επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα να επεκταθούν και να επενδύσουν σε μία αγορά 63 εκατ. καταναλωτών και η οποία βρίσκεται κυριολεκτικά δίπλα τους. Από την άλλη πλευρά θα πρέπει να πούμε ότι οι Τούρκοι επιχειρηματίες θα ωφεληθούν από μία τέτοια πιθανή συνεργασία, για το λόγο ότι θα αποκομίσουν σημαντικά κεφάλαια και ακόμη χρήσιμες εμπειρίες. Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι μέχρι σήμερα, οι επαφές και οι συνεργασίες ανάμεσα στους επιχειρηματίες των δύο κρατών δεν έχουν αξιοποιήσει πλήρως τις υπάρχουσες δυνατότητες.

Οι εξαγωγές της Ελλάδας προς την Τουρκία για το 1998 ανήλθαν σε 347 εκατ. δολάρια, που αντιστοιχούν σε 105 δισεκ. δραχμές, οι οποίες αποτελούσαν το 3,29% των ελληνικών εξαγωγών και το 0,8% των τουρκικών εισαγωγών. Κάτι ανάλογο αντιστοιχεί και από την πλευρά της Τουρκίας, όπου οι εισαγωγές το 1998 έφθασαν τα 362 εκατ. δολάρια, που αντιστοιχούν σε 110 δισεκ. δραχμές, δηλαδή το 1,4% των ελληνικών εισαγωγών και το 1,3% των τουρκικών εξαγωγών.

Τα βασικά προϊόντα τα οποία εμπορεύονται οι δύο χώρες είναι καύσιμα, πρώτες ύλες, βιομηχανικά προϊόντα, δηλαδή σωλήνες, χαρτί, μεταλλικοί ράβδοι, ανώνυμες ηλεκτρικές συσκευές οικιακής χρήσης και άλλα, ακόμη φρούτα και ξηροί καρποί. Από τα προϊόντα που ανταλλάσσουν οι δύο χώρες το 80% είναι κοινά. Η διαφορά βρίσκεται στην ποιότητα της παραγωγής των προϊόντων ανάμεσα στις δύο χώρες και θα αναφέρουμε ότι η ελληνική ποιότητα είναι σαφώς καλύτερη και ακόμη μία διαφορά εμφανίζεται στην τιμή, στην οποία τα τουρκικά προϊόντα είναι σαφώς φθηνότερα σε ποσοστό που φθάνουν μέχρι και 50%. Ανάμεσα στις ελληνικές εισαγωγές από την Τουρκία συγκαταλέγονται η Χαλυβουργική, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι το 25% της εγχώριας αγοράς τροφοδοτείται με τουρκικό χάλυβα και σίδηρο, η Yalko - Κωνσταντίνου, η οποία εισάγει προϊόντα γυαλιού, η Λαβιρφάμ, η οποία εξάγει φαρμακευτικό υλικό, η Βιοχρώμ, ο Ηρακλής, ο Σκλαβενίτης και ακόμη η ελληνική αντιπροσωπεία της Ford. Ανάμεσα στους εξαγωγείς προς την Τουρκία είναι η Χαρτοποιία Θράκης, η οποία είχε μέχρι και το 1998 κατάστημα στην Κωνσταντινούπολη, η Καπνική - Μιχαηλίδης, η οποία είχε εργοστάσιο καπνού στην Τουρκία με Τούρκο συνεταιίρο ο οποίος διέλυσε τη συνεργασία μετά την υπόθεση Οτσαλάν, η Piaggio Hellas, η ελληνική αντιπροσωπεία της Toyota, η Info Quest και τα τσιμέντα της Χαλκίδας που είναι η θυγατρική της ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ.

Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε ότι οι Τούρκοι επιχειρηματίες βλέπουν τους Έλληνες επιχειρηματίες και γενικότερα την Ελλάδα ως προθάλαμο για τη ευρωπαϊκή αγορά με τα 400 εκατ. καταναλωτές. Αυτό όμως αποτελεί και μία μοναδική ευκαιρία για τους Έλληνες επιχειρηματίες να μειώσουν το σύνολο των αντιθέσεων των δύο πλευρών, που είναι και το μεγαλύτερο πρόβλημα για τη συνεργασία τους, να μειωθούν οι εντάσεις και ο περιφερειακός ανταγωνισμός και να υλοποιήσει τους στόχους της στην ευρύτερη περιοχή, για το λόγο ότι οι οικονομικές δυνατότητες και ακόμη η τεχνολογία είναι σαφώς πιο αναπτυγμένες από την ελληνική πλευρά. Εξάλλου οι δύο χώρες είναι οι βασικές περιφερειακές και ανταγωνίστριες δυνάμεις, όχι μόνο στα Βαλκάνια, αλλά και στην ευρύτερη Παρευξείνια περιοχή.

Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια έχουν γίνει σημαντικές κινήσεις από την Εθνική Τράπεζα, η οποία επιχειρεί να αναδείξει το στρατηγικό της ρόλο στα Βαλκά-

νια και ακόμη και στην ευρύτερη περιοχή με μία παράλληλη συμμετοχή στη χρηματιστηριακή αγορά της Νέας Υόρκης.

Εδώ έχουμε να κάνουμε ένα πείραμα το οποίο έχει δύο σκέλη:

- Την προσπάθεια να μετεξελιχτεί η Εθνική Τράπεζα σε μία τράπεζα που θα έχει διεθνή εμβέλεια και προοπτική και θα λειτουργεί υπ' αυτές τις προϋποθέσεις ως βιτρίνα της χώρας στις διεθνείς αγορές.
- Την επιχείρηση να αξιοποιηθεί το κλίμα των ελληνοτουρκικών σχέσεων και να ανοίξει ο δρόμος για ελληνοτουρκική επιχειρηματική συνεργασία.

Φυσικά δεν θα πρέπει να αγνοήσουμε και τη πιθανότητα να είναι οι συγκεκριμένες ενέργειες μία πρόσκαιρη προσπάθεια και στην πορεία να αναβιώσουν οι γνωστές ελληνοτουρκικές διενέξεις, αν προκύψουν σημαντικές αντιθέσεις στα συμφέροντα των επιχειρηματικών τάξεων των δύο χωρών. Πάντως προς το παρόν δημιουργούνται προϋποθέσεις οι οποίες αν ευδοκίμησουν όπως και αν εξελιχτεί το κλίμα στην πορεία, τα οφέλη θα είναι μεγάλα και η στρατηγική φιλοσοφία θα έχει μακροπρόθεσμες θετικές επιπτώσεις. Εξάλλου μία αναβάθμιση της ελληνικής αστικής τάξης στο διεθνή χώρο, σημαίνει ότι θα πρέπει η Ελλάδα να αντιπαρέλθει τις όποιες αντιξοότητες οι οποίες προέρχονται από τη τουρκική σκοπιά. Έτσι στη φάση που διανύεται ο στόχος της Εθνικής Τράπεζας είναι να καταστεί η αιχμή του ελληνικού επιχειρηματικού δόρατος στην περιοχή των Βαλκανίων. Τα σχέδια που προωθούν οι επιχειρηματίες των δύο χωρών, έχουν στραμμένο το βλέμμα τους στα Βαλκάνια και όχι πλέον στις δύο άμεσα εμπλεκόμενες χώρες. Εξετάζονται οι προϋποθέσεις συνεργασίας και οι επενδύσεις θα γίνουν σε ουδέτερο έδαφος. Οι Έλληνες επιχειρηματίες σχεδιάζουν τη δυνατότητα εμπλοκής σε συνεργασία με τους Τούρκους επιχειρηματίες, ώστε να πραγματοποιήσουν επενδύσεις σε στρατηγικούς τομείς, όπως αυτοί είναι οι κατασκευές, η ενέργεια, οι τηλεπικοινωνίες, ο τουρισμός, οι οποίοι είναι τομείς που ενδιαφέρουν άμεσα και τα συμφέροντα των αμερικάνικων πολυεθνικών στο χώρο της Βαλκανικής. Αυτός εξάλλου είναι ένας επιπλέον λόγος που οι ΗΠΑ αναζητούν την ευδοκίμηση της συνεργασίας ανάμεσα στους Έλληνες και Τούρκους επιχειρηματίες. Στο πλαίσιο αυτό άλλωστε η Εθνική Τράπεζα θα μπορούσε να παίξει τον πολύπλευρο υποστηρικτικό και εγγυητικό ρόλο στις ελληνικές επιχειρηματικές πρωτοβουλίες.

Αυτό οφείλεται εξάλλου και στο γεγονός ότι υπάρχει σημαντική επέκταση, για παράδειγμα, του ΟΤΕ και της Ιντρακόμ ακόμη και εκτός Ελλάδας. Οι τηλεπικοινωνίες είναι στρατηγικός τομέας για την ελληνική ανάπτυξη και την αναβάθμιση του ρόλου των επιχειρηματιών, που αποτελεί βασική αναπτυξιακή φιλοσοφία για οποιαδήποτε πορεία στις διεθνείς αγορές. Η επέκταση αυτή γίνεται μάλιστα με τέτοιο τρόπο που αποδεικνύει και την πρόοδο της ελληνικής οικονομίας σε σχέση με τις άλλες οικονομίες των χωρών που συνηθίζεται να συγκρίνεται, όπως για παράδειγμα η Πορτογαλία και η Τουρκία. Μάλιστα βρισκόμαστε σε μία περίοδο που ο ΟΤΕ πραγματοποιεί μία σε βάθος επέκταση στα Βαλκάνια. Ακόμη η Ιντρακόμ από την πλευρά της έχει αυξήσει σημαντικά τις εξαγωγές τηλεπικοινωνιακού υλικού με την υπογραφή μίας σύμβασης με τη Ρουμανία κόστους 100 δισεκ. δραχμών. Η διεθνής παρουσία του ομίλου του ΟΤΕ προωθείται και από τις δραστηριότητες του ίδιου του οργανισμού για τη λειτουργία δικτύων και ακόμη από τις θυγατρικές του εταιρείες. Για παράδειγμα, η Hellascom συνεχίζει μεθοδικά να εξασφαλίσει εκείνα τα συμβόλαια για την προετοιμασία μελλοντικών έργων στην Κεντρική Ευρώπη, στη Μέση Ανατολή και στη Βόρειο Αφρική. Παρατηρούμε ότι οι αγορές των Βαλκανίων αποτελούν το υπόβαθρο για περαιτέρω επεκτάσεις της εταιρείας και σε άλλες χώρες, αποδεικνύοντας τη σημασία και τη φιλοσοφία των επενδύσεων στα Βαλκάνια, που αποτελούν την πρόσβαση για περαιτέρω εξελίξεις. Ακόμη η ΟΤΕnet, η οποία εκπροσωπεί το πιο προωθημένο πεδίο των υπηρεσιών του ΟΤΕ, το Internet, αναπτύσσει το σχέδιο της για την επέκταση των δραστηριοτήτων της στα Βαλκάνια και κυρίως μέσα από την παροχή διασύνδεσης. Ήδη παρέχει διασύνδεση στη Σερβία και στην Κύπρο.

Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε όμως, ότι το τοπίο για μία τέτοια συνεργασία, ανάμεσα στην ελληνική και την τουρκική επιχειρηματική τάξη, είναι ακόμη ομιχλώδες. Για παράδειγμα ενώ από τη μία πλευρά υπάρχουν σχέδια ακόμη και για την ίδρυση ελληνοτουρκικού επιμελητηρίου, τα οποία, σχέδια, τα υποστηρίζει η ελληνική επιχειρηματική αστική τάξη. Από την άλλη πλευρά η τουρκική επιχειρηματική τάξη δεν είναι ενιαία. Από τους μεγαλύτερους αστούς επιχειρηματίες ο μεν Σαρίκ Τάρα στηρίζει τις πρωτοβουλίες, ο δε Ραχμί Κοτς, κρατάει τις αποστάσεις του από μία προοπτική συνεργασίας, αποδεικνύοντας

τις δύο τάσεις της τουρκικής επιχειρηματικής τάξης. Εξάλλου δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε και το πολιτικό πεδίο, όπου οι εξελίξεις θα πρέπει να παίξουν σημαντικό ρόλο στην περαιτέρω πορεία.

Στα πλαίσια της φιλοσοφίας των επενδύσεων στα Βαλκάνια, αποτελεί το γεγονός ότι οι αγορές των βαλκανικών χωρών αποτελούν για την ελληνική επιχειρηματική αστική τάξη τη βάση για την εξόρμηση τους στις χώρες του Εύξεινου Πόντου. Είναι μία άλλη παράμετρος που δεν θα πρέπει να παραμεληθεί και θα ξαναβρεθεί και πάλι στο προσκήνιο στην αυγή του 21ου αιώνα. Εξάλλου οι χώρες του Εύξεινου Πόντου θα ξαναβρεθούν με μεγάλη ορμή στο προσκήνιο των διεθνών ανταγωνισμών, λόγω του μεγάλου ενδιαφέροντος που υπάρχει για το πετρέλαιο και ακόμη για το ευρύτερο οικονομικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει η συγκεκριμένη περιοχή. Το Ελληνικό Επιχειρηματικό Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Συνεργασίας Εύξεινου Πόντου (ΟΣΕΠ), επειδή γνωρίζει αυτή την πραγματικότητα, βάζει συγκεκριμένους στόχους που αφορούν την ευρύτερη οικονομική συνεργασία ανάμεσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τις χώρες του Εύξεινου Πόντου. Έχει θέσει ένα διπλό στόχο. Αυτοί είναι:

Πρώτος στόχος: Να συμβάλλει αποφασιστικά στην προώθηση του διαλόγου και ακόμη την ανταλλαγή απόψεων ανάμεσα στις κυβερνήσεις, στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή και ακόμη σε οργανώσεις οι οποίες εκπροσωπούν επιχειρήσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση και τις χώρες του Εύξεινου Πόντου για συνεργασία.

Δεύτερος στόχος: Ο διάλογος πραγματοποιείται για να προταθούν συγκεκριμένα μέτρα για συγκεκριμένες δράσεις σε βασικούς τομείς στρατηγικής σημασίας. Πιο συγκεκριμένα: συντονισμένες προσπάθειες για τον εκσυγχρονισμό των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, ένας τομέας που είναι ιδιαίτερα σημαντικός για την Ελλάδα λόγω του εύρους του, ξένες επενδύσεις, εμπόριο, περιβάλλον, ενέργεια, που αποτελεί σημαντική υπόθεση στα πλαίσια των στόχων που έχει θέσει η ελληνική επιχειρηματική τάξη και στον οποίο θα αναφερθούμε, υποδομές και ακόμη τη ναυτιλία, η οποία αποτελεί παραδοσιακός τομέας στην ελληνική οικονομία.

Επομένως στα πλαίσια αυτών των στόχων κρίνεται σημαντικός ο ρόλος της Ελλάδας σε όλη αυτή την ιδιαίτερα κρίσιμη για την Ελλάδα εξέλιξη των

οικονομικών δεδομένων στην ευρύτερη περιοχή. Οι χώρες του Εύξεινου Πόντου αναδεικνύονται ως η δεύτερη σημαντική ενδοχώρα για την Ελλάδα. Οι νέες αγορές της Βαλκανικής και της Παρευξείνιας Ζώνης προσφέρουν στις ελληνικές επιχειρήσεις ένα σημαντικό καταναλωτικό κοινό, το οποίο φθάνει στα 400 εκατ. καταναλωτές.

Όσον αφορά τον τομέα της ενέργειας στον οποίο και αναφερθήκαμε ήδη, υπεγράφη από τους αρμόδιους υπουργούς των βαλκανικών χωρών κοινή συμφωνία για τη δημιουργία περιφερειακής αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Αυτό σημαίνει ότι η Ελλάδα έχει τη δυνατότητα να μετατραπεί σε σημαντικό παράγοντα στα Βαλκάνια αρκεί να αξιοποιήσει σωστά όλα εκείνα τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που διαθέτει σε σχέση με τους υπόλοιπους εταίρους της. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι ο τομέας της ενέργειας αποτελεί τον κλάδο ο οποίος θα παίξει σημαντικό ρόλο τις επόμενες δεκαετίες και υπό αυτή την έννοια θα βρεθεί στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος και υπό προϋποθέσεις θα είναι από τους σημαντικότερους κλάδους του 21^{ου} αιώνα.

Τώρα όσον αφορά την υπογραφείσα Διακήρυξη για τη συγκρότηση της Περιφερειακής Αγοράς Ενέργειας, στόχος είναι η δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς η οποία θα στηρίξει την ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής των Βαλκανίων. Τα σημαντικότερα κίνητρα σε όλη αυτή τη προσπάθεια, είναι τα πλεονεκτήματα που υπάρχουν πίσω από αυτή τη κίνηση και περιλαμβάνονται στους ακόλουθους άξονες:

- ❖ Στόχος είναι η δημιουργία μίας ενιαίας αγοράς ενέργειας η οποία θα προσπαθήσει να συμβάλει σε σημαντικό βαθμό στη σταθεροποίηση στην ευαίσθητη περιοχή των Βαλκανίων.
- ❖ Αυτή η προσπάθεια έχει και τη συμπαράσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- ❖ Έχει εκείνες τις προϋποθέσεις για να χρηματοδοτηθεί από τα κοινοτικά κονδύλια, κάτι που γίνεται σε ανάλογες περιπτώσεις.
- ❖ Επίσης δεν υπάρχει ανάλογη πρόταση για περιφερειακή συνεργασία.

Τα βασικά σημεία της διακήρυξης στην οποία αναφερόμαστε είναι τα εξής:

- ◆ Να υπάρξει ενοποίηση από τα δίκτυα των ηλεκτρικών συγκροτημάτων της περιοχής και να είναι συμβατά με ότι επικρατεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Σήμερα παρόλο που γίνεται κάποια προσπάθεια στην κατεύθυνση αυτή τέτοια περίπτωση δεν υφίσταται.

- ◆ Να αναπτυχθεί και να ευδοκιμήσει το εμπόριο ανάμεσα στις χώρες που συμμετέχουν στη συγκεκριμένη κίνηση.
- ◆ Το σύστημα που πρόκειται να αναπτυχθεί να λειτουργήσει και να μπορέσει να ανταπεξέλθει στις συνθήκες ανταγωνισμού που είναι η φιλοσοφία της σύγχρονης εποχής.

Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι στην εποχή της ιμπεριαλιστικής επέκτασης και της εξάρτησης των τοπικών κοινωνιών, όπως είδαμε και όπως θα δούμε στην ανάλυση του κεφαλαίου για τη βαλκανική περιφέρεια, ότι μία τέτοια προοπτική θα σήμαινε αυτονόμηση της περιοχής από τις ΗΠΑ και τη Ρωσία από τις εξαρτήσεις κατά πρώτο λόγο και κατά δεύτερο λόγο σε βασικά ζητήματα τεχνολογίας. Γεγονός πολύ δύσκολο για τέτοια απεξάρτηση, από τις αναπτ-τυγμένες χώρες και τις πολυεθνικές που διαθέτουν και οι οποίες προσπαθούν να επιβληθούν με κάθε τρόπο στις περιφερειακές οικονομίες, όπως είδαμε και όπως θα ξαναδούμε. Πάντως σε μία προοπτική αυτονόμησης, η Ελλάδα και κύρια οι επιχειρηματίες που ενδιαφέρονται, έχουν μία μεγάλη ευκαιρία να αναβαθμίσουν τη θέση τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αξιοποιώντας το διπλό τους ρόλο και ο οποίος από τη μία θέλει την Ελλάδα μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και από την άλλη μέλος μιας αρκετά ευαίσθητης περιοχής.

Με βάση επομένως όλα τα άνω δεδομένα, ακόμη και παρά τους πολέμους, ή ακόμη τις όποιες οικονομικές κρίσεις και τους κραδασμούς που έχει δημιουργήσει η μεταβατική πορεία των χωρών αυτών προς μία νέα οικονομική τάξη, οι εμπορικές σχέσεις των Ελλήνων επιχειρηματιών και γενικότερα της Ελλάδας με τις χώρες της συγκεκριμένης περιοχής έχουν παρουσιάσει πολύ μεγάλη πρόοδο. Πιο συγκεκριμένα μετά την κατάρρευση του “υπαρκτού σοσιαλισμού”, δηλαδή μετά το 1989, οι πολιτικές εξελίξεις στην περιοχή προκάλεσαν μία πρωτόγνωρη ευφορία, αρκετά σημαντική για τους στόχους που έχουν θέσει στο σύνολο τους οι Έλληνες επιχειρηματίες. Σε αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι λόγοι είναι όχι μόνο οικονομικοί, αλλά και πρακτικοί.

Με βάση τα στοιχεία του ΥΠΕΘΟ, οι ελληνικές εξαγωγές που γινόντουσαν στις συγκεκριμένες χώρες το 1989 ήταν 466 εκατ. δολάρια, ενώ αντίστοιχα

έφθασαν σε 2.332.514 το 1999, γεγονός που σημαίνει ότι υπάρχει μία πολλαπλάσια αύξηση μέσα σε δέκα χρόνια. Οι χώρες αυτές καλύπτουν σήμερα πάνω από το 20% των ελληνικών εξαγωγών, σε σύγκριση με το 7% που ήταν την περίοδο του 1989.

Επίσης πάνω από το 30% των ελληνικών εξαγωγών προέρχεται από τους κλάδους των ειδών διατροφής, των ετοίμων ενδυμάτων και ακόμη των ορυκτών καυσίμων. Οι κλάδοι στους οποίους αναφερθήκαμε, μαζί με τους ακόλουθους και συγκεκριμένα τα λίπη και τα λάδια, τα φρούτα και τα λαχανικά, τα μη σιδηρούχα μέταλλα και τέλος το βαμβάκι, υπερβαίνουν το 50% των δυναμικών εξαγωγών. Οι εισαγωγές στην Ελλάδα από τις χώρες που αναφερόμαστε αυξήθηκαν επίσης 2,5 φορές και έτσι έφθασαν σε 1.827 εκατ. δολάρια, ενώ την περίοδο του 1989 ανέρχονταν στο ποσό των 749 εκατ. δολαρίων.

Πρόκειται για μία μεταβολή με ιδιαίτερη σημασία, διότι οι προοπτικές για την ανάπτυξη των συναλλαγών στο μέλλον είναι ευσίωνες. Έχουμε μία εξαγωγική δραστηριότητα στις χώρες αυτές, η οποία και αποτελεί το ξεκίνημα μιας σημαντικής οικονομικής δραστηριότητας στη περιοχή. Στις μικρές αυτές αγορές έχουν ήδη εγκατασταθεί 35.000 περίπου επιχειρήσεις μικρές και μεγάλες επιχειρήσεις, οι οποίες πραγματοποίησαν συνολικές επενδύσεις έναντι ποσού που υπερβαίνει τα 2,5 δισεκ. δολάρια. Οι ελληνικές επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται στην παραγωγή καταναλωτικών και βιομηχανικών προϊόντων, ενώ παράλληλα δραστηριοποιούνται και οι ελληνικές τράπεζες με την αντίστοιχη επέκταση του δικτύου των ελληνικών τραπεζών και το αποτέλεσμα είναι η ελληνική επιχειρηματική δραστηριότητα να παίζει σημαντικό ρόλο στις συγκεκριμένες χώρες.

Για να γίνουν σαφή τα παραπάνω, αρκεί να καταθέσουμε το ελληνικό σχέδιο για την Οικονομική Ανασυγκρότηση των Βαλκανίων. Το Ελληνικό Σχέδιο θα έχει πενταετή διάρκεια και συγκεκριμένα αφορά την περίοδο 2002-2007 και οι πόροι που θα διατεθούν ανέρχονται στο ποσό των 100-180 δισεκ. δραχμών. Οι τομείς παρέμβασης είναι οι κοινωνικές και οικονομικές υποδομές, όπως ακόμη οι τομείς παραγωγής. Παράλληλα η ελληνική κυβέρνηση, έχει προχωρήσει εκτός των άλλων και στις ακόλουθες ενέργειες:

- Στην αναβάθμιση του τεχνολογικού εξοπλισμού των γραφείων Οικονομικών Εμπορικών Υποθέσεων.
- Επίσης αύξηση του εγγυοδοτικού κεφαλαίου της ΟΣΕΠ, από 300 δισεκ. δραχμές σε 500 δισεκ. δραχμές.
- Στην υλοποίηση του κοινοτικού προγράμματος Phare, ένα πρόγραμμα το οποίο ένα προϋπολογισμό 1,5 δισεκ. ευρώ ετησίως για την περίοδο 2000-2006.
- Ενίσχυση της αναπτυξιακής βοήθειας. Ήδη έχουν ξοδευτεί δια μέσου των συγκεκριμένων προγραμμάτων ποσά που φθάνουν στο ύψος των 12,79 εκατ. δολάρια για το 1996, 30, 54 εκατ. δολάρια για το 1997 και τέλος 42,56 εκατ. δολάρια για το 1998. Ο προϋπολογισμός για το 1999 ανέρχεται 55 εκατ. δολάρια.
- Ακόμη στη σύσταση δύο Trust Funds, με συνολικό ύψος 3 εκατ. δολάρια, στο πλαίσιο των οργανισμών της Παγκόσμιας Τράπεζας και IFC, με στόχο την προώθηση της συμμετοχής ελληνικών επιχειρήσεων στην ανασυγκρότηση της περιοχής.
- Επίσης τη δημιουργία Κέντρου Πληροφόρησης των επιχειρηματιών, σχετικά με τις δραστηριότητες των Οργανισμών της Παγκόσμιας Τράπεζας στα Βαλκάνια και τις Παρευξείνιες χώρες.

Πρέπει ακόμη να επισημάνουμε και τις πιστώσεις, που έχουν χορηγηθεί δια μέσου του προγράμματος πιστωτικών διευκολύνσεων:

- Στη Γιουγκοσλαβία, έχουμε πιστώσεις που φθάνουν στο ύψος των 100 εκατ. δολαρίων.
- Στη Γεωργία, έχουν χορηγηθεί 15 εκατ. δολάρια.
- Στη Ρουμανία, ένα ποσό που φθάνει στο ύψος 20 εκατ. δολάρια.
- Στη Μολδαβία, 10 εκατ. δολάρια.
- Και τέλος στην Αρμενία, έχει χορηγηθεί ένα ποσό που φθάνει στα 10 εκατ. δολάρια.

Γίνεται επομένως κατανοητή η σχέση ανάμεσα στις βαλκανικές αγορές και τις παρευξείνιες αγορές και ακόμη τη στρατηγική σημασία που έχουν συνολικά για την Ελλάδα και τους Έλληνες επιχειρηματίες, οι επενδύσεις στα Βαλκάνια τα οποία αποτελούν πρόσβαση για περαιτέρω εξορμήσεις και ιδιαίτερα στον Εύξεινο Πόντο, όπου και εκεί θεωρείται από την ελληνική επιχειρηματική

αστική τάξη ως δεύτερη φυσική ενδοχώρα και παράλληλα τα τεράστια οφέλη που πρόκειται να αποκομίσουν οι Έλληνες επιχειρηματίες από την προοπτική νέων επενδύσεων.

ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Όσον αφορά τις επιπτώσεις, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι σύμφωνα με το Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών (ΕΚΕΜ), το θέμα της μετεγκατάστασης πολλών από τις ελληνικές επιχειρήσεις στα Βαλκάνια δημιουργεί τεράστιο πρόβλημα για το λόγο ότι χιλιάδες θέσεις εργασίας χάνονται στις οποίες θα απασχολούνταν οι Έλληνες εργαζόμενοι.

Η ανησυχία αυτή προέρχεται ακόμη και από το παράδειγμα των ΗΠΑ οι οποίες μετά τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο με την εγκατάσταση πολλών αμερικανικών επιχειρήσεων στην Ευρώπη ή έστω τμημάτων αυτών των επιχειρήσεων, ενώ από τη μία συνέβαλλαν στην αύξηση της απασχόλησης στη Ευρωπαϊκή Ήπειρο από την άλλη μειώθηκε η απασχόληση στις ΗΠΑ. Στα πλαίσια της ελληνικής πραγματικότητας είναι πολλές οι ελληνικές επιχειρήσεις οι οποίες προσπαθούν να αξιοποιήσουν το νέο οικονομικό περιβάλλον που έχει δημιουργηθεί στις χώρες που βρίσκονται σε μετάβαση και ακόμη περισσότερο στα Βαλκάνια, μετά την κατάρρευση του “υπαρκτού σοσιαλισμού”, καθώς επίσης και ορισμένα συγκριτικά πλεονεκτήματα, έτσι μετεγκατέστησαν τις επιχειρήσεις τους ή έστω ένα μέρος τους στις συγκεκριμένες χώρες.

Για να γίνει πιο συγκεκριμένο αυτό το οποίο αναφέρουμε, θα αναφέρουμε ως παράδειγμα τη Βουλγαρία. Στην εν λόγω χώρα ασχολούνται συνολικά 450 ενεργείς επιχειρήσεις οι οποίες είναι ελληνικών συμφερόντων και οι οποίες απασχολούν ένα ανθρώπινο εργατικό δυναμικό το οποίο φθάνει στις 24.000. Επίσης για να γίνει ακόμη περισσότερο κατανοητή η αναφορά μας, θα πρέπει να πούμε ότι και στην Αλβανία που μέχρι και το 1996 είχαν επενδύσει 79 ελληνικές επιχειρήσεις, δημιουργήθηκαν συνολικά 6.500 θέσεις εργασίας. Απο εκείνους οι οποίοι εργάζονται στη Βουλγαρία, οι περισσότεροι απασχολούνται σε εργοστάσια, και κυρίως στην περιοχή που βρίσκεται στη

Νότιο Βουλγαρία. Στα συγκεκριμένα εργοστάσια, υπάρχουν 80 ελληνικές επιχειρήσεις που παράγουν ενδύματα, αξιοποιώντας το σημαντικό για την παραγωγή πλεονέκτημα της φθηνής εργατικής δύναμης. Αυτές οι επιχειρήσεις παράγουν προϊόντα για τους πελάτες τους οι οποίοι βρίσκονται στη Δυτική Ευρώπη και στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Τη δεύτερη θέση στη Βουλγαρία κατέχουν οι επενδύσεις με τα τρόφιμα και τα ποτά. Συγκεκριμένα οι μπίρες, τα αναψυκτικά, τα μπισκότα, τα αλλαντικά, τυριά και οι κονσέρβες φρούτων, είναι κυρίως τα προϊόντα που παράγουν οι ελληνικές επιχειρήσεις τροφίμων και ποτών στη Βουλγαρία, από αμιγώς ελληνικές ή ακόμη από ελληνοβουλγαρικές επιχειρήσεις. Πρόσθετα προϊόντα τα οποία παράγονται από ελληνικές εταιρείες, είναι τα προϊόντα αλουμινίου, προϊόντα χάρτου, το τηλεπικοινωνιακό υλικό, τα προϊόντα συσκευασίας, όπως και άλλα.

Αυτή η πορεία παράλληλα με τη διαμόρφωση των μεγάλων συμφερόντων αρχίζει να προκαλεί ανησυχία στην Ελλάδα και γι' αυτό ίσως απαιτείται να ληφθούν μέτρα για να αντιμετωπισθεί το φαινόμενο, τα οποία όμως δυστυχώς δεν ταιριάζουν με τη γενικότερη φιλοσοφία της ανταγωνιστικότητας και την παράλληλη πορεία και αναπόφευκτη ταυτόχρονα εξέλιξη της παγκοσμιοποίησης, με αποτέλεσμα πιθανότατα συγκεκριμένα μέτρα να μην είναι αποτελεσματικά. Ανάμεσα στα μέτρα που προτείνονται για εξέταση, είναι και η σκέψη να διατηρήσουν οι επιχειρήσεις τις βασικές τους λειτουργίες στην Ελλάδα ή να δημιουργηθούν Διασυννοριακές Ελεύθερες Βιομηχανικές Ζώνες Οικονομικών Συναλλαγών, που θα βρίσκονται σε παραμεθόριους νομούς.

Τη δημιουργία μίας τέτοιας ζώνης ασφαλείας έχει προτείνει και η Αναπτυξιακή Εταιρεία Έβρου, η οποία στα πλαίσια μίας σχετικής μελέτης που έχει γίνει, προβλέπει την απασχόληση Ελλήνων και Βουλγάρων εργαζόμενων. Μέχρι στιγμής η μετεγκάτασταση των ελληνικών επιχειρήσεων στη γειτονική χώρα, με την Ελλάδα, Βουλγαρία, έχει κοστίσει την απώλεια 6.000 θέσεων εργασίας, που είναι ένα γεγονός που οξύνει ακόμη περισσότερο τα προβλήματα απασχόλησης που αντιμετωπίζει για παράδειγμα ο νομός Έβρου. Η επίλυση, σύμφωνα με την έρευνα του ΕΚΕΜ, έχει πάρει ήδη μεγάλες διαστάσεις και για να υπάρξει σημαντικό όφελος τόσο για την

ελληνική όσο και για τις άλλες πλευρές, με άλλα λόγια τις βαλκανικές χώρες, θα πρέπει να μελετηθεί σωστά.